

JOAS WAGEMAKERS (red.)

Inleiding tot de islam

Een levende traditie

A
U
P

Inkijkexemplaar

Zaken als geweld tegen vrouwen, terrorisme en radicalisering worden nogal eens in verband gebracht met de islam. Voor mensen die hier wijs uit willen worden zijn er tal van bronnen waaruit zij kunnen putten. Het niveau en de betrouwbaarheid van deze bronnen laat echter nogal eens te wensen over. Deze bundel probeert te voorzien in de behoefte naar gedegen kennis over de islam, afkomstig van mensen die hier al jaren onderzoek naar doen.

Zo'n veertig auteurs behandelen de geschiedenis en verspreiding van de islam, de bronnen, islamitische plichten, geloofsvoorstellingen, kunst en cultuur. Ook gaan ze in op de confrontatie tussen moslims en andersdenkenden en is er ruimte voor de islam in Europa, met specifieke aandacht voor Nederland en België. Dit boek is dan ook een brede en up-to-date weergave van de islam die uitstekend op zich gelezen kan worden, maar ook kan dienen als aanzet tot verdieping.

Deze bloemlezing is kundig en veelzijdig, niet alleen wat de verschillende 'gezichten' van de islam betreft, maar ook om de Nederlandse en Belgische samenleving beter te kunnen begrijpen. Redacteur Joas Wagemakers heeft bekwame deelnemers uitgenodigd. En 'Levende traditie' is een treffende ondertitel. Kortom, een boeiend boek.

Henk Driessen, emeritus hoogleraar culturele antropologie en schrijver

Door alternatieve bronnen te gebruiken en meervoudige islamitische perspectieven te vergelijken biedt deze bundel ons beknopt de nieuwste kennis over de islam. De auteurs laten overtuigend de dynamiek en veelzijdigheid van de islam zien.

Willy Jansen, emeritus hoogleraar genderstudies

Een uitgebreide en genuanceerde introductie tot een vaak onbegrepen religie door islamdeskundigen uit Nederland en België.

Carool Kersten, hoogleraar islamstudies, KU Leuven

AUP.nl

9 789048 558414

Inkijkexemplaar

Inleiding tot de islam

Inkijkexemplaar

Inleiding tot de islam

Een levende traditie

Onder redactie van
Joas Wagemakers

Amsterdam University Press

Inkijkexemplaar

Afbeelding omslag: *New Dutch Views #8*, the Netherlands, 2018 © Marwan Bassiouni Marwan Bassiouni

Ontwerp omslag: Mijke Wondergem

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 90 4855 841 4

e-ISBN 978 90 4855 842 1

DOI 10.5117/9789048558414

NUR 692

© De auteurs / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2025

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Amsterdam University Press.

*Opgedragen aan Nico Landman
Ter gelegenheid van zijn afscheid van de Universiteit Utrecht
31 januari 2025*

Inhoudsopgave

Voorwoord	11
Notitie over transliteratie	15
Glossarium	17
Inleiding – Joas Wagemakers	23

Deel I Ontstaan en verspreiding

1. Het ontstaan van de islam – Petra M. Sijpesteijn	35
2. Verspreiding in de moslimwereld	49
A. Het Midden-Oosten – Jo Van Steenbergen	49
B. Zuidoost-Azië – Martin van Bruinessen	56
C. Oost-Azië – Jiang Xiaokun	63
D. Centraal-Azië – Gabriëlle van den Berg	67
E. De Balkan – Dženita Karić	73
F. Sub-Sahara Afrika – Martha Frederiks	80
G. Noord-Afrika – Mehdi Sajid	85

Deel II Bronnen

3. De soenna van Mohammed	97
A. Het ontstaan van de soenna – Nicolet Boekhoff-van der Voort	97
B. De ontwikkeling van de soenna – Christian Lange	101
4. De Koran	109
A. Het ontstaan van de Koran – Marijn van Putten	109
B. Exegese en hermeneutiek van de Koran – Yusuf Çelik	114
5. De sharia	121
A. Ontstaan en premoderne ontwikkeling – Christian Lange	121
B. Moderne ontwikkelingen – Maaïke Voorhoeve	126

Deel III Plichten, geloofsvoorstellingen en verschijningsvormen

6. Rituele plichten – Nathal M. Dessing	137
7. Geloofsvoorstellingen en theologie – Arjan Post	149
8. Filosofie – Cornelis van Lit	161
9. Gender – Joud Alkorani	173
10. Mystiek – Asghar Seyed-Gohrab	185
11. Richtingen en stromingen – Daniel De Smet	199
12. Islam en de staat	211
A. Turkije – Thijl Sunier	211
B. Marokko – Sami Zemni	218
C. Jordanië – Astrid Bourlond	223
D. Iran – Maaike Warnaar	230
E. Saoedi-Arabië – Joas Wagemakers	235

Deel IV Confrontatie met andersdenkenden

13. Relaties met joden en christenen	245
A. Premoderne relaties – Mònica Colominas Aparicio	245
B. Hedendaagse relaties – Lucia Admiraal	251
14. Vernieuwende ideeën – Umar Ryad	259
15. Fundamentalisme – Joas Wagemakers	271
16. Radicalisme – Pieter Nanninga	283
17. Geloofsafval bij jonge moslims in het Midden-Oosten – Karin van Nieuwkerk	295

Deel V Kunst en cultuur

18. Kunst en materiële cultuur – Mirjam Shatanawi	307
19. Muziek – Nina ter Laan	325
20. Uitvoerende kunsten – Karin van Nieuwkerk	335
21. Architectuur – Eric Broug	347

Deel VI Moslims in Europa

22. Beeldvorming – Margreet van Es	365
23. Secularisme – Pooyan Tamimi Arab	375
24. Moslims in Nederland – Martijn de Koning	387
25. Moslims in België – Mieke Groeninck en Nadia Fadil	399
Auteursbiografieën	411
Index	419

Voorwoord

Zoals de lezer hopelijk in de inleiding zal zien, is deze bundel om diverse inhoudelijke redenen tot stand gekomen. Toch is er nog een andere reden voor het verschijnen van deze bundel die niet in de inleiding genoemd wordt, maar die desondanks ook belangrijk is en eigenlijk gezien kan worden als de aanleiding voor de publicatie van dit boek, namelijk de pensionering van onze collega Nico Landman. Na een lange carrière van meer dan 35 jaar bij de Universiteit Utrecht (en nog langer als je ook zijn studie meerekent) zwaait Nico in januari 2025 namelijk af om van zijn welverdiende pensioen te gaan genieten. Nadat ik dit idee eerst besproken had met mijn collega Christian Lange, die ik hier tevens dank voor zijn enthousiasme voor het project en zijn nuttige commentaar op dit voorwoord, legde ik het idee voor aan Amsterdam University Press. Namens die uitgeverij was redacteur Inge van der Bijl ook direct enthousiast en dat gold ook voor haar opvolgers, Evelien Witte-van der Veer en Jasmijn Boonacker. Ik dank hen allen – en vooral Jasmijn, die zonder meer het meeste werk verzet heeft hiervoor – hartelijk. De productie van het boek werd in goede banen geleid door Chantal Nicolaes en de correctie van het manuscript nam Nils von der Assen voor zijn rekening. Ik wil ook hen hier allebei graag hartelijk voor bedanken.

Nico zette de eerste stappen van zijn carrière als arabist en islamoloog niet in die hoedanigheid, maar als student theologie, het vak dat hij in 1976 ging studeren aan wat toen nog de Rijksuniversiteit Utrecht was. Na het afronden van zijn kandidaatsexamen vertrok hij naar de Vrije Universiteit in Amsterdam, waar hij – opnieuw binnen het kader van de theologie – zich ging richten op de ontmoeting tussen moslims en christenen. In deze periode leerde hij ook Arabisch en in 1986 sloot hij zijn studie af met een scriptie over beeldvorming tussen Nederlandse moslims en christenen. In 1987 ging hij voort op dit ingeslagen pad door als OiO (Onderzoeker in Opleiding) in dienst van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) aan de slag te gaan aan de Rijksuniversiteit Utrecht, waarmee zijn werkzame leven als islamoloog echt begon.

Nico's promotieonderzoek binnen de Vakgroep Oosterse Talen en Cultuur van wat destijds nog de Faculteit der Letteren was behelsde een studie naar de institutionalisering van de islam in Nederland, in het kader waarvan hij ook Turks leerde. Begeleid door Fred de Jong, Jacques Waardenburg (op afstand), Henri Hilhorst en Ghassan Ascha promoveerde hij op 20 februari 1992. Een paar maanden daarvoor – namelijk vanaf september 1991 – was Nico al in dienst getreden als zogenaamd 'toegevoegd docent' Arabisch bij

dezelfde vakgroep in Utrecht, waar hij een jaar later ook nog een functie als administratief medewerker aan toevoegde. In de jaren die volgden werd Nico docent-onderzoeker (later universitair docent) en in 2008 werd dit omgezet in een functie als universitair hoofddocent.

Gedurende deze jaren was Nico betrokken bij diverse onderzoeksprojecten. Vanuit zijn kennis van zowel het Arabisch als het Turks hield hij zich vooral bezig met de islam in Nederland. In dit kader publiceerde hij in 1992 zijn proefschrift als *Van mat tot minaret: De institutionalisering van de islam in Nederland*. Hij was echter ook sterk geïnteresseerd in de rol van hermeneutiek, contextuele interpretatie van de religieuze bronnen van de islam en vrome literatuur, waarbij zijn interesse vooral uitging naar profetenverhalen. Zijn grote verzameling Koranvertalingen – die hij me jaren geleden al trots liet zien – moet ook in dit kader worden begrepen. Tegelijkertijd onderhield hij ook zijn fascinatie voor de Turkse islam, zowel in Turkije als in West-Europa, wat in 2015 resulteerde in het boek *Transnational Turkish Islam: Shifting Geographies of Religious Activism and Community Building in Turkey and Europe*, dat hij samen met Thijl Sunier publiceerde.

Naast het onderzoek dat Nico heeft verricht is hij ook van grote waarde geweest voor het reilen en zeilen van de bestudering van de islam in Utrecht. Na een korte periode als interim-directeur Godgeleerdheid (juli 2009 – januari 2010) was Nico tot 2012 onderwijs-directeur Religiewetenschappen en Theologie. Daarnaast heeft hij jarenlang gewerkt als opleidingscoördinator van zowel de BA-studie Islam en Arabisch als de MA-opleiding Religie en samenleving. Ook in het onderwijs is Nico bij allerlei cursussen betrokken geweest, waaronder de eerstejaarscursus ‘Islam, een levende traditie’, waar de titel van deze bundel een heel bewust gekozen verwijzing naar is.

Voor veel auteurs van dit boek – onder wie ondergetekende – is Nico echter niet iemand die we slechts waarderen vanwege zijn vele prestaties, maar vooral omdat hij een fijne, aardige en betrouwbare collega is waar je altijd van op aan kunt. Toen Nico zijn werkzame leven in Utrecht begon in de herfst van 1987 bestond de Islamitische Staat (IS) nog niet, was ‘11 september’ nog gewoon een datum, had Khomeini zijn beruchte fatwa tegen de Britse auteur Salman Rushdie nog niet uitgesproken en deed het woord ‘intifada’ nog bij vrijwel niemand in Nederland een belletje rinkelen. De islam was, met andere woorden, nog niet de ‘probleemkwestie’ in Europa die het in de ogen van velen wel is geworden. Te midden van dat alles is Nico een rotsvaste kracht geweest die consequent zijn waarde voor de studie van de islam (zowel in Utrecht als in Nederland), de belangen van de afdeling en het welzijn van de collega’s én de studenten heeft bewezen. Wat dat laatste betreft viel het me vaak op dat Nico ook na zijn zestigste nog bereid was

cursussen die hij al jaren gaf te herzien en er nieuwe werkvormen voor te bedenken. Dit is tekenend voor iemand die niet op zijn lauweren rust, maar zich blijft inzetten voor het vak.

Gezien het bovenstaande verbaasde het me niet dat diverse auteurs die ik benaderde om een bijdrage te leveren aan deze bundel aangaven dat graag 'voor Nico' te willen doen. De andere kant hiervan is dat we – want ik spreek hierin ongetwijfeld namens velen – hem natuurlijk gaan missen, als islamoloog, als collega en als mens. Tegelijkertijd gunnen we hem zijn pensioen van harte en hopen we dat hij ervan kan genieten. Wellicht kan hij af en toe deze bundel nog eens ter hand nemen om te zien hoe de studie van de islam zich door de jaren heen ontwikkeld heeft, maar bovenal om te beseffen wat zijn aanwezigheid in onze werkzame levens teweeggebracht heeft en hoezeer we hem waarderen.

Joas Wagemakers, Utrecht, 15 juli 2024

Notitie over transliteratie

Omdat dit geen wetenschappelijke bundel is, is gekozen voor een vereenvoudigde weergave van woorden uit talen met een niet-Latijns schrift, zoals het Arabisch en het Perzisch. In principe wordt de transliteratie van de *International Journal of Middle East Studies* gevolgd, maar dan zonder puntjes onder of streepjes boven letters. Ook worden veelvoorkomende woorden, zoals 'Koran', 'hadith' en 'sharia', niet schuin geschreven. Voor de naam 'Mohammed' geldt dat die als zodanig wordt geschreven wanneer dit naar de profeet Mohammed verwijst; in andere gevallen wordt 'Muhammad' gebruikt. Meervouden van relatief veelvoorkomende woorden worden aangegeven met een s, niet met het meervoud in de taal zelf (hadiths, *madrasa*'s). De Arabische letters *hamza* en *'ayn* worden respectievelijk weergegeven met een ' (apostrof met de bolle kant naar rechts) en een ' (apostrof met de bolle kant naar links).